

Dijital Çağda Devletin ve Hukukun Dönüşümü

Doç. Dr. Elif Küzeci¹

Yöntem ve Plan

Bilişim teknolojilerinin yaşamımız üzerindeki etkilerini farklı açılardan inceleyen sayısız yayın, araştırma ve bunları deneyimlediğimiz pek çok gündelik olay bulunmaktadır. Tüm bunlar yaşadığımız dönemi dijital çağ olarak nitelememize neden olabilecek unsurlara işaret etmektedir. Bu bağlamda sunumum kapsamında belirli bir teknolojiye ve bunun belirli bir alana etkisine yönelmektense bütüncül bir bakış açısıyla dijital çağda devletin ve hukukun yapısal açıdan nasıl değiştiğini ve önümüzdeki dönemde nasıl bir dönüşüme uğrayabileceğini değerlendirilmeye çalışacağım. Bunu yaparken örneklerle desteklenmiş kavramsal ve kuramsal analiz yöntemini kullanacağım. Bir başka anlatımla, bilişim teknolojilerinin etkilerini tekil düzenlemeler veya uygulamalardan hareketle değil, devletin ve hukukun kurucu kavramları üzerinden ve kavramsal dönüşümü görünür kılmak için araçları olarak somut örneklerle yer vererek incelemeye çalışacağım.

Daha önce bir yayının başlığına da taşıdığım üzere² bu yaklaşımı eski bir Hint masalı ile ilişkilendirerek açıklamak isterim. Bu hikâyede daha önce hiç fil görmemiş kör adamlar, yalnızca file dokunarak onu tanımlamaya çalışırlar. Her biri filin farklı bir yerine, (hortumuna, bacağına, kuyruğuna vb.) dokunur ve dokundukları yere göre farklı tanımlarda bulunur. Kimine göre fil halata benzer, kimine göre ise bir duvara... Dijital çağda devletin ve hukukun değişimini ve hatta dönüşümünü resmederken bu hataya düşmeme -bir başka ifadeyle resmin gerçekliği yansıtacak bir genellik ile sorunun özgünlüğünü ortaya koyacak ayrıntıları aynı anda barındırması- çabası içinde olacağım. Bu çaba öncelikle kavramsal bazı engelleri aşmayı gerektiriyor. Şimdiden belirtmem gerekir ki sunum kapsamında kullanılacak kavramların hemen hemen tamamı tartışmalıdır ve teknolojik terminoloji de bundan azade değildir. Devlet nedir, hukuk nedir gibi devlet kuramının ve hukuk felsefesinin temel sorularının yanına yapay zekâ (YZ) nedir, siber alan nedir gibi uygulamaya etkili sorular eklenmektedir. Bunların en azından birine -burada benimsediğim yöntem ve planla da doğrudan ilişkisi dolayısıyla- ilk dakikalarda değinmek isterim.

Bu sunum kapsamında kullanılan devlet ve hukuk ifadesi, modern ulus devlet ile modern hukuk yapısına karşılık gelmektedir. Ancak her iki kavramın da tanımına yönelik hatırı sayılır bir çeşitlilik bulunur. Hatta yaklaşımlar o kadar farklıdır ve aralarında derin görüş ayrılıkları vardır ki bunların yalnızca bir dökümünü sunmak dahi bir hayli güçtür. Kimi yazarlar modern devleti feodal devlet, kent devleti gibi önceki yapılardan ayırmaya yönelirken, kimileri işlevlerini açıklamaya, kimileri ise var olan ya da olması gerektiği düşünülen hedeflerini vurgulamaya

¹ Doç. Dr. , Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0002-3723-8421>

² Elif Küzeci, Sayısal Fil, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2022. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu sunumda yer bulan temel argümanların önemli bir bölümü belirtilen eserde daha kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır.

yönelir. Bazı tanımların betimleyici niteliği ön plana çıkarken, bazıları daha çok eleştirel saiklerle geliştirilmiştir³.

Burada devletin ve dolayısıyla hukukun yapısal değişimini değerlendirirken bir tanımdansa “*gerçekler ile örtüşen bir tasvir*”⁴ olarak nitelenebilecek Georg Jellinek’in üç öge kuramını esas aldım.⁵ Bu yaklaşım uyarınca devlet; insan, toprak ve siyasal iktidar ögelerinden oluşur. Bu kapsamda insan unsuru (Staatsvolk), özne ya da yurttaş olarak bir araya gelen insanlardır. Toprak unsuru (Staatsgebiet) ise sınırları belirlenmiş bir ülkeyi ifade eder. Bu iki unsurun somut niteliğine karşın, üçüncü unsur, yani siyasal iktidar (Staatsgewalt) hem içte hem dışta egemen otoriteyi güvence altına alan kurumsal aygıttır⁶ ve pek çok yerde soyut öge olarak anılır. Bu unsurların arasında bir hiyerarşi bulunmamaktadır ve devlet, bu ögelerden birine indirgenemez. Devlet, tüm bu ögelerin dışında ve ötesinde, çok boyutlu, soyut ve karmaşık bir kavramdır⁷.

Jellinek’in tasviri, elbette eleştiriye açıktır ve bazı açılardan eksik ve belki de kuru bulunabilir⁸; ancak bize işlevsel bir hareket noktası sunmaktadır. Nitekim farklı coğrafi, kültürel, ekonomik,

³ Uzun tanım listelerini daha anlaşılır kılma çabasıyla gruplamalar yapıldığına rastlanmaktadır. Bunun bir örneği Matthias Vom Hau’nun çalışmasıdır. Yazar, devletin kavramlaştırılmasını “*dört analitik gelenek*” üzerinden değerlendirmektedir. Bunlar sınıfsal-analitik yaklaşım; liberal yaklaşım; yeni-Weberci yaklaşım ve kültürel yaklaşımdır. Matthias Vom Hau, “State Theory, Four Analytical Traditions”, **The Oxford Handbook of Transformations of the State**, haz. Stephan Leibfeld ve diğ., Oxford University Press, İngiltere 2015, s. 132-138. Andrew Heywood ise devlet tanımlarındaki farklılaşmanın farklı yöntemlerle anlaşılmasından kaynaklandığını düşünür ve bu bağlamda idealist, işlevselci, örgütsel ve uluslararası bakış açısının farklı sonuçlara neden olduğunu savunur. Bkz. Andrew Heywood, **Siyaset**, 20. Baskı, Felix, Ankara 2019, s. 101-102. İşlevsel ve örgütsel tanımlara ilişkin olarak ayrıca bkz. Patrick Dunleavy, Brendan O’Leary, **Theories of the State, The Politics of Liberal Democracy**, New Amsterdam Books, ABD 1987, s. 1-8. Öte yandan Karl Doehring, modern öncesi ve modern devlete ilişkin tanım denemelerinin genel olarak üç başlık altında toplanabileceği görüşündedir. Bunlar, devletin hedefinden, toplumsal bir olgudan, norm ilişkisinden kaynaklanan tanımlardır. Doehring, bu üç başlık yanına dördüncü olarak Jellinek’in -sunum kapsamında incelenecek- tanımını koyar ve onu haklar ile yükümlülüklerin bağını belirli bazı ögelerden çıkaran bir tanım olarak nitelendirir. Bkz. Karl Doehring, **Genel Devlet Kuramı (Genel Kamu Hukuku)**, Yeniden düzenlenmiş 2. Baskıdan Türkçe’ye çev.: Ahmet Mumcu, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 27.

⁴ Doehring, s. 24-25.

⁵ Georg Jellinek, **Allgemeine Staatslehre**, 3. Baskı, Verlag von Julius Springer, Almanya 1929 (İlk basım yılı 1900). Jellinek’in akademik çalışmalarına ilişkin genel bir değerlendirme için bkz. Jens Kersten, “Georg Jellinek (1851-1911)”, **Staatsrechtslehrer des 20. Jahrhunderts**, haz. Peter Häberle, Michael Kilian, Heinrich Amadeus Wolff, Almanya, Avusturya, İsviçre 2014, s. 58-68. Esasında Jellinek’in bu kurama yer verdiği ilk eseri Genel Devlet Kuramı değildir. Daha önce Sübjektif Kamusal Haklar Sistemi adlı eserinde bu kurama işaret etmiştir. Bkz. Georg Jellinek, **System der subjektiven öffentlichen Rechte** (ilk baskı 1892, Almanya), Mohr Siebeck, Almanya 2011. Bunun yanında Jellinek’ten önce benzer bir kurama işaret eden yazarlar da bulunmaktadır. Klüber, Zoepfl, Zachariä bu kapsamda sayılabilir. Bkz. Birden Güngören Bulgan, **Georg Jellinek’in Hak ve Devlet Kuramı**, İstanbul 2017, s. 138.

⁶ Martin Loughlin, **Foundations of Public Law**, Oxford University Press, İngiltere 2010, s. 192 (Türkçe çevirisi için bkz. Martin Loughlin, **Kamu Hukukunun Temelleri**, çev. Dilşad Çiğdem Sever, Kıvılcım Turanlı, Dipnot, Ankara 2017).

⁷ Loughlin, s. 208.

⁸ Bu ögelere yer veren ancak ona yeni bazı özellikler ekleyen tanımlama/tasvir çalışmalarının akademik eserlerle sınırlı olmadığını da not düşmek isterim. Burada özellikle anılmaya değer iki örnek vermekle yetineceğim. Bunlardan ilki Montevideo Sözleşmesi’dir. Sözleşmeye göre bir devletin uluslararası hukuk kişisi olarak kabul edilmesi için sürekli bir nüfusu, belirlenmiş bir ülkesi, yönetimi ve diğer devletlerle ilişkilere girme kapasitesi bulunmalıdır. Bkz. Convention on Rights and Duties of States adopted by the Seventh International Conference of American States, Montevideo 16 Aralık 1933, **League of Nations, Treaty Series**, C. 165, S. 3801-3824, s.19-44. İkincisi ise Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi ise 19. yüzyılın sonunda verdiği bir karardır. Bu kararda devlet ifadesinin insan, ülke ve hükümetin birleşik düşüncesini yansıttığının yanına, bir anayasa ile sınırlanan ve yönetilenlerin rızasıyla örgütlenen özgür yurttaşların siyasal topluluğunu ifade ettiğini eklenmiştir. Bkz. ABD Federal Yüksek Mahkemesi, Texas v. White et Al. 74 US 700, Aralık 1868, par. 75.

sosyal, siyasal koşullar üzerine inşa edilmiş bir devletler dünyasında yaşamaktayız. Bu bağlamda devletler, çeşitli başlıklar altında sınıflandırılabilir: Ekonomik olarak gelişmiş, gelişmekte olan, geri kalmış devletler; otoriter devletler, liberal devletler, sosyalist devletler; yeni kurulanlar, devlet geleneği çok eskiye dayananlar... Pek çok noktada ayrıışan bu devletlerin ortak bir özelliği Jellinek'in üç ögesini taşımalarıdır. Üç öge kuramı aracılığıyla, devletin hedeflerinden ya da bizim ona atfettiğimiz görevlerdense yapısal özelliklere odaklanılabilmektedir.

Bu sunum çerçevesinde devletin insan, ülke ve siyasal iktidar ögeleri sırasıyla ancak birbirileri ile ilişkisi gözetilerek bilişim teknolojilerinin yarattığı etkiler bağlamında değerlendirilecektir. Devletin insan ögesi özellikle YZ alanındaki gelişmeler (özne olarak insanın değişen konumu), ülke ögesi İnternet'in yarattığı yeni alan (mekânsal değişim) ve siyasal iktidar ögesi teknoloji şirketleri (yeni siyasal aktörler) bağlamında incelenecektir. Son olarak üç öğedeki değişimlerin ilişkisel boyutu ise unutulma hakkının doğumu ve gelişimi merceğe alınarak somutlaştırılacaktır.

I. Dijital Çağda İnsan, İnsan Topluluğu ve Ulus

Aristoteles, Politika'da insanı bir devletin meydana gelmesi için zorunlu ilk öge olarak nitelemişti⁹. Geçen zaman içinde devletin bu zorunlu unsuru tekil ya da bütüncül yapısı dikkate alınarak uyruk, teb'a, halk, ahali, nüfus, insan çokluğu gibi farklı terimlerle anıldı. Günümüz siyasal gerçekliği açısından bu öge ile ilişkili merkezi kavramlar yurttaş (vatandaş) ve ulus (millet)tir. Devletin pek çok yerde modern devlet yerine ulus devlet (ya da modern-ulus devlet) olarak nitelendirilmesi, devlet ile ulus arasındaki güçlü ilişkinin bir göstergesidir. Birleşmiş Milletler'in adının da başlı başına ortaya koyduğu üzere, günümüzde dünya toplumu milletlerden, yani uluslardan, oluşur. Yurttaşlık ise hem devleti oluşturan kişileri hukuksal ve siyasal bağlamda tanımlayan, hem modern devlete üyeliğin temel dayanaklarının tarihsel dönüşümünü ortaya koyan çok yönlü bir kavramdır¹⁰. Bu iki kavramın kavuştukları yeni anlamlar tarihsel olarak ilk kez 1789 Fransız Devrimi'nde bir başka temel kavram olan *birey* ile kesişir ve modern siyasal düzen kabaca, bireyi hak öznesi, yurttaşı siyasal yapının üyesi, ulusu ise siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı olarak inşa eder.

20. yüzyılın sonlarından itibaren gelişimi hızlanan bilişim teknolojileri, belirtilen kavramları çeşitli yönleri ile etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Bunlar arasında iletişim araçlarının - özellikle de İnternet'in gelişimiyle- ulusal sınırların ötesinde bağlar kurulmasının kolaylaşması ile yurttaş haklarını hem güçlendiren hem zayıflatan yenilikler ilk akla gelenlerdir. Sayısal

⁹ Aristoteles, **Politika**, çev. Mete Tuncay, 15. Baskı, İstanbul 2012, s. 202-203.

¹⁰ Dieter Gosewinkel, "Citizenship and Nationhood: The Historical Development of the German Case", **European Citizenship, Multiculturalism, and the State**, haz. Ulrich K. Preuss, Ferran Requejo, Nomos, Almanya 1998, s. 125. Poggi, yurttaşlıkla modern-ulus devletin gelişimi arasındaki yakın ilişkiyi yansıtabilecek şekilde, yurttaşlık kurumunun on farklı yönünden söz eder: Uyruk olarak, vergi yükümlülükleri olarak, askerler olarak, hak sahipleri olarak, kurucular olarak, egemenler olarak, ulusu paylaşanlar olarak, siyasal katılımcılar/partizanlar olarak, izleyiciler olarak ve eşitler olarak yurttaşlar. Bkz. Gianfranco Poggi, "Yurttaşlar ve Devlet: Geçmişe Bakış ve Muhtemel Gelecek", **Devletler ve Yurttaşlar**, haz. Quentin Skinner, Bo Stråth, çev. Gökhan Aksay, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 39-47.

yerli/göçmen/bilge¹¹; ağdaş (netizen)¹²; e-yurttaşlık gibi ifadeler değişen yeni ilişki biçimlerini farklı yönleri ile nitelemek için kullanılmaktadır.

Küresel bir yapı olarak İnternet, insanların ademi merkezi bir biçimde örgütlenmesine olanak tanımakta, sınır ötesi dayanışma platformlarının oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Bu, İnternet'in devlet dışı, onun erişemeyeceği ve düzenleyemeyeceği bir alan sunduğu anlamına gelmediği gibi, bu ağ üzerindeki devlet müdahalesinin her geçen gün arttığı görülmektedir. Bu husus kişilere ilişkin veri toplama ve bunları işleme kapasitesinin artışı ile birleştirildiğinde güvenlik amacıyla özgürlüğün sınırlandırıldığı, daha edebi bir ifadeyle liberal devletin Leviathan'laştığı, bir duruma işaret eden unsurlar barındırır. Ancak diğer yandan bu yapının insanların dayanışmanın farklı biçimlerine aşinalığını sağladığı da görülmektedir. Benkler'in *Penguen ve Leviathan* başlıklı eserinde işaret ettiği bu husus İnternet üzerindeki yorumlar, değerlendirmeler, forumlar ve özellikle de Wikipedia gibi platformlar üzerinden örneklendirilebilir¹³. Belirtilen gelişmelerin oldukça önemli olduğu açıktır. Ancak bu sunum kapsamında öncelikle bireyin, yurttaşın ve yurttaşların oluşturduğu bir topluluk olarak ulusun felsefi temellerini sarsabilecek gelişmelere odaklanmak istemekteyim.

Günümüzdeki siyasal, hukuksal ve ekonomik yapılar insanı merkeze alır ve insanın karar verme becerisi ile diğer varlıklardan ayrıldığı varsayımına dayanır. Endüstri Devrimi ve sonrasında insan merkezde ve diğer tüm unsurlar (hayvanlar, bitkiler, uzay...) çevre niteliğindedir; dolayısıyla insanlar için sınırsız bir hammadde sunarlar. Son dönemde -özellikle bu yaklaşımın insanın varoluşu üzerindeki doğrudan etkilerinin deneyimlenmeye başlaması ile- bazı sınırlı düşünsel kırımlar olsa da temel varsayımın açık ya da örtülü halen korunduğu görülür: İnsan diğer varlıklardan üstündür, çünkü her şeyden önce akıl sahibidir ve içgüdülerinin ötesinde karar alma becerisine sahiptir. YZ sistemlerindeki gelişmeler ise modern devlet ve hukuk sisteminin temellerinde yer alan özne olarak insan anlayışının olgusal olarak sorgulanmasına neden olabilir.

YZ'nin ne olduğu sorusu bazı güçlükleri, tartışmaları, bağlamsal ve fikrîsel ayrılıkları barındırmaktadır¹⁴. Burada YZ, basitçe, verileri veya diğer girdileri işleyerek tahmin, içerik,

¹¹ Marc Prensky, "H. sapiens digital: From digital immigrants and digital natives to digital wisdom", *Innovate*, Y. 2009, C. 5, S. 3, s. 1-9.

¹² Michael Hauben, Ronda Hauben, *Netizens: On the History and Impact of Usenet and the Internet*, Wiley-IEEE Computer Society, ABD 1997 s. ix-x.

¹³ Yochai Benkler, *Penguen ve Leviathan (İşbirliğinin Kişisel Çıkar Karşısındaki Zaferi)*, çev. Evin Kantemir, Optimist, İstanbul 2012.

¹⁴ Tanımlara ilişkin bazı örnekler için bkz. Marvin Minsky, *Semantic Information Processing*, The MIT Press, ABD 1968, s. 107; Nilsson, s. 13; Say, s. 83; **Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, The European Economic and Social Committee and Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe**, COM(2018) 237 Final, Belçika 15 Mart 2018; **White Paper on Artificial Intelligence-A European Approach to Excellence and Trust**, COM(2020) 65 Final, Belçika 19 Şubat 2020; **A Definition of AI: Main Capabilities and Disciplines, Definition developed for the purpose of the AI HLEG's deliverables**, Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, Belçika, 8 Nisan 2019, s. 1; Jamie Susskind, *Future Politics, Living Together in a World Transformed by Tech*, ABD 2018, s. 30; Pei Wang, "On Defining Artificial Intelligence", *Journal of Artificial General Intelligence*, C. 10, S. 2, 2019, s. 1-37; Stuart Russell, Peter Norvig, *Artificial Intelligence: A Modern Approach*, 4. Baskı, Pearson, ABD 2020; Christopher Collins, Denis Dennehy, Kieran Conboy, Patrick Mikalef, "Artificial Intelligence in Information Systems Research: A Systematic Literature Review and Research Agenda", *International Journal of Information Management*, C. 60, 2021.

öneri ya da karar gibi çıktılar üretebilen ve bu yolla fiziksel veya dijital ortamları etkileyebilen makine tabanlı sistemleri ifade eder şekilde kullanılacaktır¹⁵. Bu bağlamda YZ, *belirli bir hedefi daha iyi gerçekleştirmek için kendi programında değişiklik yapabilen otonom eyleyiciler (agents)* olarak nitelendirilebilirken; Yapay Genel Zeka (YGZ) *kendi hedeflerini belirleme ve etkileşimlerini yönlendirecek kural ve ilkeleri oluşturma kapasitesine sahip otonom eyleyiciler (agents)*dir¹⁶. YGZ henüz geliştirilmemiş olsa da YZ'nin karar alma süreçlerindeki artan başarısı ve kullanım alanının gelişimi özne olarak insanın bilgi, düşünce, karar ve eylem süreçlerindeki ayrıcalıklı konumunu sorgulatabilir.

Bu noktada karşımıza çıkan temel bir soru insanın akıl sahibi ve özerk bir özne olduğu varsayımına dayanan modern hukukun bu gelişmelerden nasıl etkileneceğidir. Descartes ve Kant gibi büyük filozofların omuzlarında yükselen temeller bugünkü soru(n)lar karşısında sarsıntıya uğrayabilir. Nitekim insanı merkeze alan düşüncelerin geliştiği dönemde bugünkü teknolojileri -ve yakında karşılaşılabileceklerimizi- hayal edebilmek dahi zordur. Otomatlarla özel olarak ilgilenmiş Descartes'ın şu sözleri bu duruma bir örnek olarak verilebilir:

“Organlarında meydana gelen bir değişime ... karşılık ... sözcükler (paroles) söyleyecek şekilde (örneğin bir yerine dokunduğunuzda ne istediğinizi soran, bir başka yerine dokunduğunuzda canını yaktığınız için bağırان) bir makine tasavvur edebiliriz elbette. Ama böyle bir makinenin, en aptal insanın bile yapabileceği gibi, yanında söylenen sözlere anlamlı cevaplar verecek şekilde (pour répondre au sens) sözcükleri bir araya getirip düzenlemesi tasavvur edilebilecek şey değildir”¹⁷.

Hatırlamaya değer bir husus, rasyonel otonomiye insan onurunun temeli olarak alan Immanuel Kant'ın yaklaşımında insanın istediklerini yapabilme kapasitesinin merkezi konumda olması ve buna rakip olabilecek bir varlığın düşünülmemesidir¹⁸. İnsan kararlarının artan oranda YZ araçları ile şekillendiği çağımızda hukukun belirtilen temellerini, özellikle özgürlük ve sorumluluk anlayışını, yeniden değerlendirmek gerekebilir. Bu bağlamda insanın yapabilirlikleri ile ahlakiliği arasındaki ilişki ve ahlaki bir varlık olarak insanın konumu öncelenebilir.

Günümüzde henüz geliştirilmemiş olsa da gelecekte -belki de yakın gelecekte- geliştirilme olasılığı bulunan YGZ ise daha karmaşık soruları beraberinde getirebilir. Bu sorular şimdilik kuramsal ve kavramsal düzeyde mevcut yapıları ve bu yapıların temellerinin sağlamlığını denetlememize yardımcı olabilir. Ancak YGZ'nin gerçekleşmesi, yurttaşlık gibi temel kavram

¹⁵ Benzer tanımlamalar için bkz. OECD, Explanatory Memorandum on the Updated OECD Definition of an AI System, OECD Artificial Intelligence Papers, No. 8, OECD Publishing, Paris 2024; European Parliament and Council, Regulation (EU) 2024/1689 of 13 June 2024 Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act), Official Journal of the European Union, L 2024/1689, 12 Temmuz 2024, m. 3,1.

¹⁶ Bert-Jaap Koops, Mireille Hildebrandt, David-Olivier Jaquet-Chiffelle, “Bridging the Accountability Gap: Rights for New Entities in the Information Society?”, *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, C. 11, S. 2, Y. 2010, s. 515.

¹⁷ Çeviri için bkz. Luc Ferry, “Karşı Doğanın İnsanı”, çev. Alp Tümerterkin, *Cogito-Öyleyse Descartes*, YKY, S. 10, Y. 1997, s. 182.

¹⁸ Immanuel Kant, *Ahlak Metafizığının Temellendirilmesi*, çev. İonna Kuçuradi, 5. Baskı, Türkiye Felsefe Kurumu, İstanbul 2013. Ayrıca bkz. Tomasz Pietrzykowski, Brunello Stancioli, “Introduction: Modern Challenges to the Concept of a Person in Law”, *New Approaches to the Personhood in Law*, haz. Tomasz Pietrzykowski, Brunello Stancioli, Peter Lang, Almanya 2016, s. 29.

ve kurumların yeniden biçimlendirilmesini gerektirebilir. Belirtmek gerekir ki yurttaşlığın bu bağlamda yeni görünümünün günümüzde somutlaşan örnekleri anlamlı değildir. Örneğin 2017 yılında Suudi Arabistan yetkililerince Robot Sophia'ya yurttaşlık verilmesi kamusal tartışmada yer bulmuştur¹⁹. Ancak bu kararın pratikte bir anlamı bulunmamaktadır. Nitekim bu, teknolojik gelişmeleri dikkate alan bir karardansa Roma İmparatoru Caligula'nın atı Inciatus'u senatör yapmasına benzetilebilir. Ancak hedeflerini kendi belirleyebilen, karar alabilen ve bunu gerçekleştirebilen yapay bir varlığın geliştirilmesi durumunda Solum'un ifadesiyle bu bizdense onların tartışacağı bir konu haline dahi gelebilir²⁰.

Öte yandan henüz bu gelişmeler olmadan da bireyin ve yurttaşın konumunu dönüştürücü farklı hususlar saptanabilir. Her şeyden önce veri işleme teknolojilerinin YZ sistemleri ile ilişkisel gelişimi, bireyin karar veren, hukukun hem yaratıcısı hem muhatabı olan öznenin; dijital araçlarla hakkında veri toplanan, tahminler üretilen ve yönlendirilen bir nesneye doğru evrilmesine neden olabilir. Kişisel bilgiler dijital ortamlarda henüz insan doğmadan işlenmeye başlanmakta ve bu işleme etkinlikleri ölüm sonrasına kadar sürmektedir. Günümüz gençleri bu bağlamda yaşamının tamamı kayıt altına alınmış ilk jenerasyonu oluşturmaktadır. Bu etkinliklerin özel yaşama yönelik yıkıcı etkileri bulunur. Bu işleme etkinliklerinin nesnesine dönüşen insanlar pek çok örnekte, kendilerini izleyenlerin kim olduğunu, hangi amaçlarla hareket ettiklerini, bu verilerden ne gibi sonuçlara ulaşıldığını ve tüm bunların yaşamlarını nasıl etkilediğini de bilmemektedirler. Bu açıdan “gözetim”, “gözetme”dense “gözetleme” uygulamaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zuboff, *Gözetim Kapitalizmi Çağı* olarak nitelendirdiği bu yeni dönemi, aynı başlıklı kitabında incelemiştir. Zuboff'un kullandığı şekliyle *gözetim kapitalizmi* birden çok anlamı içerir. Gözetim kapitalizmi, her şeyden önce, insan deneyiminin, çıkarım, öngörü ve satım ile ilgili gizli ticari uygulamalar için, karşılıksız ham madde olarak kabul edildiği yeni bir ekonomik düzendir. Bu, mal ve hizmet üretiminin, davranışsal değişime yönelik küresel yapıya dayandığı *asalak bir ekonomik mantıktır*. Kapitalizmde dönüşüme, gözetim ekonomisinin temel yapısına işaret eden kavram, 19. ve 20. yüzyılda endüstri kapitalizminin doğal çevreye tehdidi gibi, insan doğasına yönelik bir tehdittir. Topluma egemen olan ve pazar ekonomisine meydan okuyan araçsal gücün kaynağıdır. Bütünsel kesinliğe dayalı yeni bir kolektif düzen getirmeyi amaçlayan bir harekettir. İnsan haklarına yönelik bir darbeye, insanların egemenliğinin yıkılmasına karşılık gelir²¹.

II. Ülke ve Siberaalan

İnsan toplulukları için sınırları belirlenmiş bir alanın tarihin her döneminde temel olarak iki işlevi olduğu söylenebilir. İlki yaşanılan yerin yaşamda kalabilmek için gerekli olması, ikincisi ise yaşanılan yerin kimliğin bir parçası (raumbezogene Identitaet) olmasıdır. Bu, mekân ile

¹⁹ Zara Stone, “Everything You Need to Know About Sophia, The World’s First Robot Citizen”, **Forbes**, 7 Kasım 2017, <https://www.forbes.com/sites/zarastone/2017/11/07/everything-you-need-to-know-about-sophia-the-worlds-first-robot-citizen/#2295a7ee46fa>.

²⁰ Lawrence B. Solum, “Legal Personhood for Artificial Intelligences”, **North Carolina Law Review**, C. 70, S. 4, Y. 1992, s. 1231-1288.

²¹ Zuboff, burada özetlenen tanımlara kitabının henüz başında bir sözlük tanımına benzer şekilde yer vermiştir. Bkz. Zuboff, numaralandırılmamış ilk sayfa. Ayrıca bkz. Zuboff, s. 8-12.

yönetim arasındaki ilişkiye de işaret eder. Ancak sınırları titizlikle belirlenmiş ve tanımlanmış bir toprağı olmak tarihsel bakımdan yenidir. Hatta bu, modern devletin ayırt edici özelliklerindendir. 21. yüzyılda dünya siyasal haritası, daha çok bir yapboza ya da yamalı bir kilime benzer. En ince ayrıntısı ile çizilmiş sınırların içini dolduran rengarenk parçalar bize devletlerin yargı yetki alanlarını gösterir. Bu açıdan devletin ülke ögesinin iç ve dış egemenliğin belirlenen yapılarını birbirinden ayıran, boşluksuz bir harita sunduğu görülür²².

İnternet, titizlikle belirlenmiş ülkesel sınırları -fiziksel olarak değilse bile fikirselle düzeyde-geçirgen hale getirmiştir. İnternet aracılığıyla kurulan yeni alan çoğunlukla siber alan olarak nitelendirilir²³. Günümüzde insan ile makine, çevrimiçi ile çevrimdışı ve siber ile fiziksel arasındaki sınırların belirsizleştiğini söyleyebiliriz. Aynı anda birden fazla mekânın ve zamanın deneyimlenmesi söz konusu olabilir.

Hukukçu akademisyen Cohen, bir alan olarak siber alan ve alan arasındaki ilişkiyi değerlendirdiği yayınında, Foucault'nun (1926-1984) geliştirdiği "*heterotopya*" kavramına başvurur²⁴. Foucault, "*insan coğrafyasıyla ilgili bir tema olarak [...] uzamın ve alanın homojen olmayan yapısına vurgu yapmak için*" kullandığı heterotopyayı "*burada ya da orada olmayan, plansız, diğer bir ifadeyle kendiliğinden oluşan fiziksel ya da zihinsel alanlar ya da anlar*" olarak tanımlamıştır²⁵. Heterotopya, her nasılsa "*öteki*" durumuna gelen kültürel, örgütsel ve söylemsel bir alandır. Bu alan (örneğin müze, mezarlık, Türk hamamı), birçok mekânı ve zamanı aynı anda barındırır. Bu yerler arasındaki ortaklık, belirli bir zamanda belirli bir yerde ziyaret ettiğimizde aslında birden fazla yere ve zamana gidiyor oluşumuzdur²⁶.

Siber alan üzerindeki hareketlerimiz açısından benzer bir durumun varlığından söz edilebilir. Ancak siber alanın alanı dönüştürme kapasitesi belirtilen örneklerin ötesindedir. Nitekim çevrimiçi etkileşimler, aynı anda insanın maddi ve manevi dünyasında doğrudan sonuç doğurabilir²⁷. İnsanların sayısal personaları, iş bulmalarına, işlerinden olmalarına, evlenmelerine ya da boşanmalarına; şöhret olmalarına ya da gözden düşmelerine neden olabilir. Kilometrelerce ötede bulunan bir hekimden alınan konsültasyon ya da robotik teknolojisi ile uzaktan gerçekleştirilen ameliyat insanın yaşamını kurtarabilir. Kısacası siber ve fiziksel alan arasındaki ilişki, her iki mekânda aynı anda bulunan kullanıcıların mekânsallığına içkindir. Cohen'in ifade ettiği gibi siber alan ne gerçek alandan bağımsızdır ne de onun basit bir uzantısıdır²⁸. Bu durumun teorik olduğu kadar pratik sonuçları da bulunur. Siber alan ile fiziksel

²² Mireille Hildebrandt, "Extraterritorial Jurisdiction to Enforce in Cyberspace? Bodin, Schmitt, Grotius in Cyberspace", **University of Toronto Law Review**, C. 63 S. 2, Y. 2013, s. 208.

²³ İnternet ve siber alan arasındaki ilişkiye dair bkz. Küzeci s. 359-366.

²⁴ Julie E. Cohen, "Cyberspace as/and Space", **Columbia Law Review**, C.107, S.1, Y. 2007, s. 214 vd., 227-228.

²⁵ Nilnur Tandoğmuş, **Ütopya, Antikçağ'dan Günümüze "Mutluluk Vaadi"**, Ayrıntı, İstanbul 2013, s. 327-328.

²⁶ Michel Foucault, **Of Other Spaces, Heterotopias**, çev. Jay Miskowicz, Y. 1967. Ayrıca bkz. Kevin Hetherington, **The Badlands of Modernity, Heterotopia and Social Ordering**, Routledge, ABD-Kanada 1997.

²⁷ Mireille Hildebrandt, "The Virtuality of Teritorial Borders", **Utrecht Law Review**, C. 3, S. 2, Y. 2017, s. 13-27.

²⁸ Cohen, "Cyberspace as...", s. 213.

dünya arasında sınırın çizilmesindeki güçlük, hukuksal kuralları ve kurumları da yeni bir bakış açısıyla değerlendirmeyi gerektirir²⁹.

Siberalanın kendine özgü yapısının hukuksal boyutlarını incelerken Lessig'in -henüz 1990'lı yıllarda geliştirdiği- görüşleri halen zihin açıcıdır. Lessig'e göre, fiziksel ya da siber fark etmeksizin insan davranışlarını sınırlayan dört kaynak bulunur: Hukuk, sosyal normlar, pazar ve mimari. Hukuk kuralları, devlet desteği ile yaptırımlanmış kurallardır ve bu sayede insan davranışlarını yönlendirir. Sosyal normlar, merkezi olmayan bir yaptırım sistemi ile desteklenir. Pazar, ücretlendirme ile düzenleme yapar. Mimari ise fiziksel dünyayı şekillendirerek insan davranışlarını sınırlar. Öte yandan bu sınırlama usullerinin önemli bir işlevi daha vardır: Birbirlerinin sınırını oluştururlar³⁰.

Siberalanda da bu dört usul geçerlidir ve siberalanı bir arada, etkileşim halinde, düzenlemektedirler. Siberalanın mimari yapısı olan “kod”, bu alanı bulunduğu şekliyle yapılandıran yazılım ve donanımdır. Ancak Lessig, mimari ifadesini yalnızca siberalanın teknik tasarımı açısından değil, sosyal ve ekonomik tasarımını da dikkate alarak değerlendirir. Kodun düzenlenebilirliği bu açıdan mimari yapıya kimin sahip olduğu gibi hususlarla ilişkilidir³¹.

Lessig, bu dönemde yaygın olan siberalanda anonimliğin sürdürülebilirliği ve bu alanın ülkesel yargı yetki alanını aşan yapısının devlet müdahalesini engellediği yönündeki görüşlere karşı çıkar. Ona göre siberalanın doğası gereği değişmez bir yapıda olmadığını dikkatten kaçırmamak gerekir. Bu alanın doğası *kod*dur ve kod şeklini nasıl tasarlandığına göre alır³². Devlet, tasarlayabilir, tasarıma müdahale edebilir ya da tasarım buna izin veriyorsa ona müdahale edebilir. Mimari yapının etkilerinin fiziksel dünyada ve siberalanda nasıl farklılaştığı hırsızlık suçu üzerinden alınabilir. Gayrimenkullerin (örneğin bir tarlanın ya da gökdelenin) çalınmasına karşı bir düzenleme yoktur, çünkü bunları mimari yapıları bu fiilin gerçekleşmesine olanak tanımaz. Siberalanda da benzer bir durum geçerlidir; kodun izin vermediği bir hareket gerçekleştirilemez. Ancak fiziksel dünyada gerçekleştirilip siber dünyada gerçekleştirilemeyen hareketler olduğu gibi bunun tam tersi de söz konusudur. Örneğin bir kitabın fiziksel dünyada çoğaltılması masraflı, emek yoğun ve yavaş bir işlemdir. Siberalanda bir kitabın çoğaltılması, yayılması, hak sahibi olmayanlarca satılması çok daha kolay gerçekleşebilir. Öte taraftan fiziksel dünyada elinizde bir kitap olduğunda onunla pek çok şey yapabilirsiniz: Okuyabilirsiniz, okumayabilirsiniz, on kez okuyabilirsiniz, arkadaşınıza hediye edebilirsiniz, sayfalarını yırtabilirsiniz, sahafa satabilirsiniz, bilgisayar ekranının altına yükselti olarak koyabilirsiniz... Basılı kitabın mimari yapısı ve/veya hukuk kurallarının tanıdığı haklar bu gibi tasarruflara izin verir. Dijital ortamda bulunan bir kitap için ise bu tasarrufların bir bölümünü gerçekleştirmek olanaksızdır, olanaklı olanlar açısından ise kurallar farklı şekilde belirlenmiş

²⁹ Aynı yönde bkz. Rolf H. Weber, “The Future of Cyberlaw”, **The Law of the Future and the Future of Law: Volume II**, haz. Sam Muller, Stavros Zouridis Morly Frishman, Laura Kistemaker, Hollanda 2012, s. 152.

³⁰ Lawrence Lessig, **Code Version 2.0**, Basic Books, ABD 2006, s. 234 vd.

³¹ Lawrence Lessig, “The Law of the Horse: What Cyberlaw Might Teach”, **Harvard Law Review**, C. 113, S. 2, Y. 1999, s. 509, 514 dn. 44, 534 dn. 105. Belirtmek gerekir ki Lessig’le aynı dönemde Reidenberg de benzer bir hususa işaret etmiştir. Nitekim Reidenberg, *Lex Informatica*’da enformasyon toplumunda hukukun tek kural koyucu olmadığını, sistemsel tasarımın ve kullanıcı tercihlerinin de kural dayattığını ileri sürer. Joel R. Reidenberg, “Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules Through Technology”, **Texas Law Review**, C. 76, S. 3, Y. 1998, s. 553-554.

³² Lessig, *Code 2.0*, s. 31-37.

olabilir. Yazılım kitabı yalnızca bir kez okumanıza izin verebilir, tekrar okumalar ayrı bir ücrete tabi tutulabilir, bilgisayara indirilemeyebilir ya da başka birine gönderilemeyebilir. Böyle bir yazılım adeta uçakları gökdelenlere çevirir, telifli eserin gerçek dünyada olduğundan çok daha güçlü korunmasını sağlayabilir³³. Bu noktada kod ile hukuk arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu not düşmek gerekir. Her ikisi de birbirini etkileyebilir: Kod hukuku uygulanamaz kılabilir; hukuk kodun belirli bir şekilde geliştirilmesini yasaklayabilir. Ancak her durumda daha önce alışık olmadığımız yeni bir mekanla karşı karşıya olduğumuzu göz önünde bulundurmamız gerekir.

İşaret edilmesi gereken bir başka husus ise hukuk kuralları için aradığımız açıklık, ulaşılabilirlik gibi ilkelerin kod açısından geçerli olmadığı durumlardır. Kodun opak olması onun denetlenebilmesini engeller. YZ uygulamalarında görülen “*kara kutu etkisi*”; teknoloji şirketlerinin kullanıcılar farkında dahi olmaksızın onların verilerini işleyerek gerçekleştirdiği yönlendirici uygulamalar şeffaflığın yokluğunda karşılaşılabilecek sorunlara işaret etmektedir.

Belirtilen hususlar, hukuk kuralının niteliği ve yaptırım sistemi üzerinde yeni kuramsal değerlendirmeleri gerekli kılabilir. Nitekim bu teknolojilerin yukarıda örneklendirildiği şekilde kullanımı durumunda insanların nasıl davranması gerektiğini belirleyen norm, insanların davranışını yönetmek üzere kodun nasıl yazılacağını belirleyen norma dönüşür. Bu hukuksal dönüşüş açısından sarsıcıdır³⁴.

Kodu yazarlar, adeta bir simyacı gibi, çalınabilir kitabı çalınamaz gökdelen dönüşürebilir. Gökdelenin mimari yapısı tanımına etki eder; gökdeleni gökdelen yapan çok katlı bir bina olması, dolayısıyla hareket edememesi ve çalınamamasıdır. Eğer yazılımın mimarisi de benzer bir olanaksızlık yaratabiliyorsa aksine bir eylemin gerçekleştirilemediği durumlarda ilgili hukuk kuralları uygulama dışına çıkacaktır. Bu, norm ve teknoloji ilişkisini yeniden değerlendirmeyi gerekli kılabilir. Bir başka anlatımla, bir dönüşümün yaşanması karşısında mevcut kuramlar yetersiz kalabilir; hukuk kuramı açısından yeni bir bakış açısı geliştirilmesi gerekebilir.

III. Siyasal İktidar ve Teknoloji Devleri

Teknoloji Devleri’nin, modern ulus devletlerin öğelerinden yoksun olduğu açıktır. Hizmetlerinden ya da ürünlerinden yararlanan kişiler, hak ve yükümlülükleri belirlenmiş yurttaşlar değil, kullanıcılarıdır. Kullanıcılar, ulus benzeri birlikler oluşturabilecek şekilde ortak kimlikler -en azından şimdiye kadar- geliştirememiştir. Teknoloji Devleri, sınırları belirli bir ülke üzerinde egemen değildir, etkinlik gösterdikleri devletlerin hukuk sistemlerine tabidirler. Günümüzde devletin zorlama gücüne -devletin sahip olduğu şekliyle- sahip olabilecek herhangi bir yapı da bulunmamaktadır. Ancak Teknoloji Devleri’nin ellerindeki araç ve kaynaklar, diğer sektörlerde etkinlik gösteren şirketler açısından alışık olmadığımız bir güç yoğunlaşmasına işaret etmektedir. Facebook ve Google’ın milyarlarca kullanıcısı bulunmakta, Amazon

³³ Lessig, “The Law...”, s. 522 vd.

³⁴ Kelsen ve Hart gibi düşünürlerin belirtilen sorunun aşılmasına yönelik etkili görüşleri bulunduğu ilişkin bir değerlendirme için bkz. Jamie Susskind, **Future Politics, Living Together in a World Transformed by Tech**, ABD 2018, s. 100-103.

üzerinden bir günde milyonlarca satış yapılmakta, Apple ve Microsoft'un milyarlarca ürünü dünyanın farklı bölgelerinden insanlarca kullanılmaktadır.

Teknoloji Devleri, farklı iş modellerine sahiptir. Ancak ortak bir özellikleri kodu belirlemeleri ve çeşitli amaçlarla veri işlemeleridir. Daha önce başka herhangi bir sektörde görülmediği oranda insan yaşamına temas etmekte, onu şekillendirmekte, dönüştürmekte ve hatta bazı durumlarda yönetmektedirler. Yeni kamusal alanın, özel haberleşmenin, ticaretin işleyiş modelini belirlemektedirler. Öte yandan bu şirketlerin etki alanını yalnızca siber alanda sunulan platformlarla ve bunlara ulaşmak için geliştirilen araçlarla sınırlı görmemek gerekebilir. Dönüşümsel gelişim hemen hemen her zaman olduğu pek çok alan ile ilişkilidir. Nöroteknoloji araçları ile erişilen zihinsel veriler YZ sistemleri ile işlenmekte, otomotiv sektörü yeni araçlar geliştirirken teknolojik destek almakta, günlük yaşamımızı donatan *akıllı* araçlar birbirleriyle konuşmaktadır. Devletler gelişen teknolojilerin yaratabileceği etkileri henüz tam anlamıyla kavrayamamışken Teknoloji Devleri ya bu teknolojilerin geliştiricileri olmakta ya onları geliştirenleri hızla bünyelerine katmakta ya da diğer farklı alanlarda çalışan kişi, şirket veya kurumlara teknolojik destek sunmaktadırlar. Üstelik tüm bunlar dizginlemesi zor bir hızla, artarak sürmektedir.

Tüm bunların gösterdiği bir husus, belirtilen güç yoğunlaşmasının geleneksel olarak devlet ve siyasal iktidar ile ilgili bazı kavram ve kurumları tartışmaya dahil etmeyi gerektirdiğidir. Nitekim bilişim şirketlerindeki güç yoğunlaşması, yalnızca piyasa koşulları üzerinden değerlendirilemez. Kimsenin okumadığı kutucukların tıklanmasının siyasal etkiler yaratan şirketlerin uygulamalarını meşru kılmadığı gittikçe daha açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca kurumsal yaklaşımları, uyguladıkları kurallar ve politikalar benimsenmese bile örneğin Meta'yı ya da Google'ı terk etmenin kolay olmadığı anlaşılmıştır. Bu durum feminist hareketin 1970'lere damga vuran "*özel olan siyasaldır*" sloganına atıfla Susskind'in belirttiği gibi "*sayısal olan siyasaldır*" dememiz için geçerli nedenler sunmaktadır³⁵. Bu ise öncelikle bilişim şirketlerinin etkinliklerinin meşruiyet temelleri üzerinde düşünmeyi gerektirir.

Tarih boyunca güçlüler, güçlerinin haklı olduğunu ortaya koymak için çeşitli meşruiyet kaynaklarına dayanmıştır. Hükümdarların, yönetim haklarının Tanrı tarafından onlara bahşedildiği, kan yoluyla aktarıldığı, geleneklerden kaynaklandığı düşünülmüştür. Modern demokrasiler ile siyasal iktidarı meşru kılan kaynak değişmiş, yurttaşların kararları yönetimlere meşruiyet kazandırmaya başlamıştır. Yönetilenlerin onayı ile devletin özgürlükleri güvenceleyeceği ve olanaklı olduğunca yönetilenlerin ortak inanç ve çıkarlarına uygun yasaları kabul edeceği düşünülmüştür. Teknoloji Devleri ve benzer çalışma anlayışına sahip diğer şirketler açısından böyle bir durumun geçerli olmadığı açıktır. Piyasa koşullarında zenginlik ya da takdirin meşru kazanım yolları ile meşru siyasal iktidarın ilke ve koşulları birbirinden farklıdır³⁶. Devletlerde güç yoğunlaşmasının yaratabileceği sıkıntılar güçler ayrılığı gibi temel ilkeler ve denge denetim mekanizmaları ile çözülmeye çalışılmaktadır. Şirketler açısından ise yakın zamana kadar benzer ilke ve uygulamaların geliştirilmesi gereksinimi duyulmamıştır.

³⁵ Susskind, s. 73.

³⁶ Susskind, s. 349-350.

Ancak teknoloji şirketlerinin modern devlete özgü bazı kaynak ve olanaklara sahip olmaları, sınırlayıcı-denetleyici yöntemler üzerine düşünmeyi gerektirmektedir.

Teknoloji şirketlerinin kararlarına meşruiyet kazandırmak için bazı girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu noktada Meta'da (henüz şirketin adı Facebook iken) yaşanan ilginç bir gelişme anılabilir. Nitekim teknoloji şirketlerindeki güç yoğunlaşması, sayısal kamusal alanlar yaratan ve yoğunlukla kişisel veri işleyen Meta gibi bir dev açısından daha da açık bir şekilde görülmekte; bu durum ise olasılıkla yöneticilerini meşru temeller üzerinde düşünmeye yönlendirmektedir.

Facebook'un pek çok açıdan bir şirkettense devlete benzediği 2018 yılında şirketin kurucusu Mark Zuckerberg tarafından da dile getirilmiştir³⁷. Örneğin normal şartlarda yargılama süreci gerektiren bazı konular, sosyal medya kuruluşlarının günlük pratikleri durumuna gelmiştir. Örneğin bir ifadenin siyasal söylem mi, nefret ifadesi mi olduğu sorusuna, sosyal medya şirketleri günlük uygulamaları içinde yanıt vermektedirler. Ancak bu sorunun yanıtı temel hak ve özgürlüklerle ilgilidir ve özellikle bazı gri alanlarda karar vermek bir yargıç için dahi oldukça zor olabilir. Zuckerberg'in ifade ettiği üzere pek çok başka şirketin aksine Facebook gibi platformlar bu tür durumlarda ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmekte, bunun için ise bir dizi kural geliştirmektedir. Bu kurallar dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan milyarlarca insanın yaşamını etkilemektedir. Bu, herhangi bir devletin karar alma organlarının etkisini aşan bir güce işaret eder.

Ayrıca şirketlerin iç denetim yolları, yargı kararlarına göre daha hızlı ve etkili sonuçlar verebilmektedir. Bu durum, şirket kurallarının yasa kuralları gibi ve hatta bazı noktalarda daha etkili sonuçlar yaratmasına neden olmaktadır. Ancak bu kararlar uygunluk ve güvenilirlik açısından tartışmaya açıktır. Zuckerberg yukarıda bahsi geçen söyleşide bu noktada söz konusu olabilecek bir değişimin sinyallerini vermiştir:

*“Bunun karşılaştığımız en ilginç felsefi sorulardan biri olduğunu düşünüyorum. Farklı sosyal ve kültürel normları olan her bir ülkeden 2 milyarın üzerinde insanın oluşturduğu bir toplulukla Kaliforniya'daki bir ofiste oturan bizlerin, dünyanın dört bir yanındaki insanları etkileyecek politikaları geliştirmek için doğru yer olduğumuzdan emin değilim. Bunun üzerinde çalışıyor ve düşünüyorum: Dünyanın dört bir yanındaki insanların değerlerini yansıtan daha demokratik veya topluluk odaklı bir süreci nasıl kurabiliriz? Bu, gerçekten düzeltmemiz gerektiğini düşündüğüm bir şey, çünkü güncel durumun iyi olduğundan emin değilim”*³⁸.

Mark Zuckerberg'in 2018 yılında işaret ettiği değişimin en ilginç sonucu 2020 yılında aktif olarak çalışmaya başlayan Facebook Denetim Kurulu (şimdiki adıyla Meta Oversight Board) olmuştur³⁹. Bu kurul, sosyal medya platformları Facebook ve Instagram'da içerik düzenlemeye ilişkin emsal nitelikte olacak kararları veren bağımsız, yarı-yargısal bir oluşumdur. Kurul'a Meta'nın sahip olduğu platformların en tartışmalı kararlarını geçersiz kılma yetkisi verilmiştir.

³⁷ Ezra Klein, “Mark Zuckerberg on Facebook's hardest year, and what comes next”, **Vox**, 2 Nisan 2018, <https://www.vox.com/2018/4/2/17185052/mark-zuckerberg-facebook-interview-fake-news-bots-cambridge>.

³⁸ Klein, “Mark Zuckerberg on Facebook's...”.

³⁹ Bkz. <https://www.oversightboard.com/>.

Kurul'un kararları kesindir ve şirket içinden herhangi bir müdahaleye kapalı olduğu belirtilen yarı-bağımsız bir yapıdadır⁴⁰. Kurul, bazı açılardan -üyeleri başkan tarafından atanan, ABD hukuk sisteminin en üst yargısal merci olan- ABD Federal Yüksek Mahkemesi'ne benzetilebilir.

Bir teknoloji devinin Denetim Kurulu gibi yeni bir değerlendirme sistemine gereksinim hissetmesi kanımızca bu şirketlerdeki güç yoğunlaşmasının artık kendileri tarafından da inkâr edilemez bir noktaya geldiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan böylesine bir kurulun oluşturulması, insanların yaşamını çeşitli açılardan etkileyen sosyal medya platformlarının içeriğe ilişkin kararlarına meşru bir temel bulma gereksinimini ortaya koymaktadır.

Bilişim teknolojilerinin siyasal iktidar üzerindeki etkileri açısından başta Teknoloji Devleri olmak bu alanda etkinlik gösteren şirketlerdeki güç yoğunlaşması dikkat çekicidir. Özellikle iş modeli kişisel bilgileri işlemek üzerine kurulu şirketler, insan yaşamı üzerinde doğrudan etki yaratabilme, insanları seçimlerinde yönlendirme, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşamın koşullarını belirleyebilme potansiyeline kavuşmaktadır. Bu şirketler güçleri inkâr edilemez aktörler olarak gelişmektedir. Bunun Endüstri Devrimi'nden bugüne gücün paylaşımına ve denetlenmesine ilişkin kural ve ilkeler üzerinde etkileri bulunmaktadır. Öte yandan bu şirketler ve bu alanda çalışan uzmanlar sayısal dünyanın kurallarına hakimdirler. İlginçtir bunca gelişmeye ve bilişim teknolojilerinin yaşamı dönüştürme gücüne karşın halen yalnızca yurttaşlar değil, pek çok siyasal figür dahi sayısal sistemler hakkında tamamen bilgisiz değilse bile çok sınırlı bir bilgiye sahiptir.

Bitirirken...

İnsanlar, modern devleti ve modern hukuku düşünerek var etmişlerdir; yeni koşulların gerektirdiği yeni bir düşünce, farklı bir yapının gelişmesine neden olabilir ve bir ya da birkaç yerde böylesine bir dönüşüm yaşanırca bu, hızla dünyanın geri kalanına yayılabilir. Peki bilişim teknolojilerinin etkisiyle -modernitenin gelişim döneminde olduğu gibi- devleti yeniden adlandırma gerekliliği yaratacak bir dönüşüm söz konusu olabilir mi?

Böyle bir dönüşümün gerçekleşmesi olasılıklar dahilinde olsa da bunun yakın zamanda olmayacağını söyleyebiliriz. Modern devlet, sınırları belirli alanı, ulus düşüncesiyle birleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış iktidar araçlarıyla çağımızın en güçlü siyasal aktörü olmayı sürdürmektedir. Bilişim teknolojilerinin sınırları silikleştiren, iktidar odaklarını yeniden incelemeyi gerektiren, yüzyıllardır kabul edilen kuramları yetersiz kılan bazı özellikleri mevcut yapıları sarılsa da böyle bir değişimin kolaylıkla gerçekleşmeyeceği öngörülebilir. Devletler, var olan siyasal güçlerini koruma ve hatta artırma yönünde bir tutum sergilemektedir. Bunun anlaşılır olduğunu söyleyebiliriz. İktidara ilişkin başka herhangi bir çatışma alanında söz konusu olabileceği gibi iktidar sahipleri, iktidarlarını korumaya ve olanaklı ise güçlendirmeye çalışacaktır. Burada yanıtlamadığımız ama önemli olan bir soru, mevcut yapıyı muhafaza etme çabalarının yetersiz kalacağı gelişmeler ile karşılaşılıp karşılaşılmayacağıdır. En güçlü

⁴⁰ Facebook Oversight Board, <https://www.oversightboard.com/>. Denetim Kurulu'nun çalışma şekline ilişkin hukuk profesörü Kate Klonick ile yapılan bir söyleşi için bkz. Nilay Patel, "Facebook's Oversight Board has upheld Trump's Ban-What's Next?", **The Verge**, 11 Mayıs 2021, <https://www.theverge.com/22428768/facebook-oversight-board-trump-ban-kate-klonick-interview>.

bentlerin bile engelleyemediği güçte sellerle karşılaşılabilir. Kuşkusuz böyle bir gelişim olur ise bunun tek nedeni bilişim teknolojileri olmayacaktır; ancak kanımızca böylesine bir değişim olasılığında bilişim teknolojileri kilit bir konumda bulunacaktır.

21. yüzyılın ilk çeyreğinde insanlık ekolojik sorunlar, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, salgın hastalıklar, uluslararası terörizm gibi pek çok önemli sorun ile boğuşmaktadır. Küresel düzeydeki bu sorunların yanında bölgesel ve ulusal pek çok sorun da gündemdedir. Bunlara ilişkin yaklaşımlar, beklentiler, gereklilikler önümüzdeki dönemi şekillendirecektir. Diğer taraftan modernitenin gelişim döneminin en önemli aşamalarından biri olan Endüstri Devrimi gibi bilişim teknolojileri de çağımıza damga vurabilecek özellikli bir konumdadır. Nasıl ki Endüstri Devrimi'nin 18. yüzyılda İngiltere'de başlamasında bu devletin sınırlarını aşan pek çok etken söz konusu olduysa olası bir Bilişim Devrimi için de pek çok farklı etkeni dikkate almak gerekecektir. Ancak kanımızca şurası açıktır: Dönüşümün içindeyken onu anlamlandırmak kolay olmasa da uzun zamandır güvendiğimiz bazı kuramsal temeller sarsılmaktadır. Yeni dönemde, daha iyi bir yaşam için karşılaştığımız yeni sorunlara yanıt bulabilmeyi, en azından ortak akılla doğru soruları sorabilmeyi dilerim.